

Adalékok az első csehszlovák földreform kárpátaljai történetéhez

Az első világháború és az azt lezáró békeszerződések nem csupán Európa politikai térképén okoztak jelentős változásokat, de a gazdasági élet különböző területein is éreztették hatásukat. Vidékünk szempontjából különösen jelentős volt a földkérdés és annak rendezése. Ung, Bereg, Ugocsa és Máramaros megyék jelentős része Podkarpatska Rus néven az első Csehszlovák Köztársaság kötelékébe került, így a helyi földviszonyok rendezésének ügyéről Prágában hoztak döntést.

A földreform általános jelensége volt az első világháborút átélte Európának. Csehszlovákia sem kerülhette ezt meg. Viszonylag korán, már 1918. november 9-én elfogadta a Csehszlovák Nemzeti Bizottság a nagybirtokok zár alá helyezését előíró törvényt. Ennek menete ugyan gyors volt, de a döntéshozatalt több tényező nehezítette.

A koalíciós kormányt két párt alkotta, melyek nagy lendülettel vetették magukat a földbirtokreformot övező vitákba. Az egyik, a Csehszlovák Agrárpárt a nagybirtokok felszámolását, de elsősorban a korábban császári kézben lévő birtokok mihamarabbi szétosztását preferálta, illetőleg hangoztatta azt a követelést is, mely szerint az 1620-as fehérhegyi csatát követően zömében német földbirtokosok által tulajdonolt cseh–morva földek térjenek vissza jogos gazdáikhoz, a csehekhez.

A másik párt a Csehszlovák Szociáldemokrata Párt volt, mely kihasználta, hogy az 1917-ben Oroszországban győző és államszervező elvvé váló bolsevizmus eszmei térhódítása nem hagyta érintetlenül az akkor létrejött csehszlovák államot sem, s az egyébként is egyre növekvő elégedetlenségnek a bolsevik ideológia táptalaja lett. Onnantól kezdve pedig, hogy a földet követelő néptömegek megsejtették, hogy problémáikat és követelésüket a csehszlovák törvényhozásban megjeleníteni kész politikai szervezetek léteznek, elszántságuk csak még inkább erősödött. Bár az Osztrák–Magyar Monarchia széthullását követően gazdaságilag a legjobb mutatókkal

Csehszlovákia rendelkezett, nem volt gazdaságföldrajzi szempontból (sem) koherens egész, így míg a cseh–morva területek a volt Monarchia ipari potenciáljának 70%-ával bírt, addig a szlovák területeken a lakosság 60%-a élt mezőgazdaságból, a gazdasági helyzet pedig a csehszlovák állam mozaikjába legkevésbé illeszkedő Ruzinszkóban volt a legrosszabb.

A földreform végrehajtó testülete 1919-től 1935-ig az Állami Földhivatal volt, amely közvetlenül a minisztertanácsnak lett alárendelve, és rendkívül széles jogkörrel rendelkezett. 1919 és 1926 között Karel Viškovský, 1926 és 1935 között Jan Voženílek irányította. 1935-től a földbirtokreform lebonyolítása és a hivatal is átkerült a Földművelésügyi Minisztérium hatáskörébe. Prágában, Plzenben, Mlade Boleslavban, Hradic Kraloviban, Ceske Budojevicében, Brnóban, Olmützben, Pozsonyban, Zvolenben, Kassán és Ungváron álltak fel a regionális hivatalok, ezenkívül kifejezetten a kolonizációval foglalkozott a pozsonyi székhelyű Telepítési Hivatal.

Vidékünk földalapja a földreform meghirdetését megelőzően több nagybirtok között oszlott meg. A legnagyobb területek a Schönborn-Buckheim-uradalom, a Schönberg-, a Teleki-, a Lónyay-, az Odeschalchi-, az Eszenyi-, a Szalánczy-birtokok voltak. Ezeken a területeken kezdődött meg a fentebb nevezett rendelettel a földbirtokok lefoglalása, parcellázása, igénylőknek való kiutalása, amiből egy rendkívül hosszan elhúzódó folyamat lett és soha nem fejeződhetett be. 1932-ből származó adataink tanúsága szerint a földosztásra kijelölt területek mindössze 18,83%-a került lefoglalás alá. Ezen a 238 908 ha területen, melyből 45 379 ha volt a földművelésre alkalmas terület, kezdték meg a földosztást. Tekintve, hogy ezt követően a földreform folyamatában nem történt jelentős változás, ezt végleges adatnak tekinthetjük. Érdemes megfigyelni, hogy az Ilosvai, Munkácsi és Beregszászi jársok földterületein ment végbe a legnagyobb mértékben a földosztás, ennek valószínűleg az volt az elsőrendű oka, hogy ezeken a területeken működött a régió legnagyobb birtoka, a Schönborn-Buckheim-uradalom, melynek későbbi sorsa még sok vitát váltott ki.

A földosztás 1931-es állapota szerint 258 települést és egyes – a hivatalos csehszlovák statisztika szerint 107, az általunk talált levéltári dokumentumok szerint legalább 121 – földbirtokost érintett. Legjelentősebben a Schönborn-Buckheim-uradalmat (közel 130 idetartozó településen zajlott földosztás, a Beregszászi, az

Ilosvai és a Munkácsi járásokban), a Teleki-latifundiumot (az Ilosvai járás keleti, az Ökörmezői járás nyugati részén), Virányi Sándor (az Ungvári járásban és a Técsői járás déli részén), Odeschalchi Zoárd (Antalóc, Köblér, Tizzasalamon környéke az Ungvári járásban), Nemes József (a Beregszászi járás központi része), Braun Zsigmond (a Nagyszőlősi és Beregszászi járásokban), Atzél László (a Nagyszőlősi járás keleti része) és a Lónyayak (a Beregszászi járás nyugati része, a magyar-csehszlovák határ mentén), illetve az egyházi felekezetek földjeit érintették.

A földek zárolását követően a helybeli lakosság jelentkezhetett a jegyzőnél vagy az adott terület Földosztó Bizottságánál, és igényt nyújthatott be valamilyen méretű földterületre. A KTÁL iratanyagában rengeteg ilyen igénylőlappal találkozhatunk, melyekből megtudhatjuk, hogy milyen szempontokat vettek figyelembe az igényléseknél. Figyelembe vették a foglalkozást, az életkort, a családi állapotot, a gyerekek és a munkaképes családtagok számát, a saját birtokolt földet, az állatállományt, hogy mekkora területet kér az igénylő, milyen tevékenység céljából kéri, illetve rendelkezik-e valamilyen katonai érdemmel.

A földreform során megfigyelhető volt az ún. kolonizáció jelensége is, melynek keretében elsősorban magyar etnikai területen cseh–morva, illetve ruszin telepések kaptak birtokokat állami és magántelepítések során. Jelen kutatások szerint Kárpátalján legkevesebb tizenhét település kataszteréhez tartozó birtokokon osztottak telepesterkeket különböző formában. Bár a köznyelv ezeket a településeket általában „cseh telepeknek” hívja, ismeretes, hogy a hegyvidéki ruszinok telepítése is a csehkéhez hasonló, sőt azt meghaladó méreteket öltött.

A korszak német és magyar ajkú ellenzéke mindig is hangsúlyozta a földreform nemzetiségpolitikai színezetét. Ezzel szemben a Köztársaság intézményei és több történész is tagadja ezt, egyszerű gazdasági és szociális intézkedéssorozatként tekintenek a jelenségre. Bármelyik állítást fogadjuk is el, tény, hogy leginkább a német, illetve a magyar ajkú birtokosok sínylették meg a sok esetben kártérítés nélkül végrehajtott intézkedéseket. Azonban ez nem is lehetett másként, tekintve, hogy kezükben volt a földterületek nagy része. Ha viszont e két nemzetiség szempontjából nézzük a földreformot, akkor az körvonalazódik, hogy a magyar és a német nemzetiségek elítjének egzisztenciája került veszélybe, vagy kényszerültek tagjaik optálásra. Így kerülhetett az immáron kisebbségben lévő magyarság is olyan helyzetbe, hogy gyakorlatilag új, érdekartikulációra képes elitet kellett kitermelnie. A helyi ruszin lakosság szempontjából sem hozta meg a földreform a várt eredményeket, ugyanis a Verhovina rendkívül rossz szociális és gazdasági helyzetét a hosszan elhúzódó és nem hatékony földbirtokrendezésnek nem sikerült javítania.

Szakál Imre történész,
a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola Történelem és Társadalomtudományi Tanszékének tanára

FORRÁSOK

- Cseh Nemzeti Levéltár, Fond 705/5 – Az Állami Földhivatal általános iratai – Kárpátaljai nagybirtokok
- Kárpátaljai Területi Állami Levéltár, Fond 36. – Az Állami Földhivatal Ungvári Kerületi Irodájának Iratai
- Statistické tabulky. Výmira zabrane pudy a poët jejích vlastníkù. Pozemkova reforma Roënik XVI. Èislo 3. v Praze v kvìtnu 1935

IRODALOM

- Botlik József: Közigazgatás és nemzetiségi politika Kárpátalján I. kötet. Magyarok, ruszinok, csehek és ukránok. Nyíregyházi Főiskola – Veszprémi Tanárképző Főiskola, Nyíregyháza, 2005.
- Palotás Emil: Kelet-Európa története a 20. század első felében. Osiris Kiadó, Budapest, 2003
- Simon Attila: Telepesek és telepes falvak Dél-Szlovákiában a két

világháború között. Fórum Kisebbségkutató Intézet, Somorja, 2008.

– Vacláv Melmuka: Pozemkova Reforma v Podkarpatské Rusi, Užhorod, 1921.

– Voženílek, Jan: Predbežné výsledky Československé pozemkové reformy. Země Slovenská a Podkarpatoruská. Praha, 1932.

¹ Egy kat. hold földért 500 korona jóvátétel járt a tulajdonosnak, tehát 100 holdnyi föld ára lett volna a büntetés.

JELES NAPOK*

SZEPTEMBER

- Szeptember 1.* – A második világháború kitörésének világnapja, iskolakezds
- Szeptember 19.* – Kossuth Lajos születésnapja (1802)
- Szeptember 20.* – A gyermekek világnapja, Tamási Áron születésnapja (1897)
- Szeptember 21.* – A magyar dráma napja, Széchenyi István születésnapja (1791)
- Szeptember 28.* – Tompa Mihály születésnapja (1817)
- Szeptember 29.* – A pákozdi csata (1848)
- Szeptember 30.* – Benedek Elek születésnapja (1859), a népmese napja

OKTÓBER

- Október 1.* – Zenei világnap, az idősek világnapja
- Október 5.* – A pedagógusok világnapja
- Október 6.* – Az aradi vértanúk emléknapja
- Október 17.* – Deák Ferenc születésnapja (1803)
- Október 20.* – Balassi Bálint születésnapja (1554)
- Október 21.* – Krúdy Gyula születésnapja (1878)
- Október 22.* – Liszt Ferenc születésnapja (1811)
- Október negyedik hétfője* – Az iskolai könyvtárak napja
- Október 23.* – Az 1956. évi forradalom és szabadságharc kezdetének és a Magyar Köztársaság 1989. évi kikiáltásának napja
- Október 27.* – Kazinczy Ferenc születésnapja (1759)
- Október 31.* – A reformáció emléknapja

NOVEMBER

- November 1.* – Minden-szentek napja
- November 4.* – Az 1956-os forradalom és szabadságharc leverésének gyásznapja
- November 7.* – Erkel Ferenc születésnapja (1810)
- November 11.* – Katona József születésnapja (1791)
- November 17.* – Csokonai Vitéz Mihály születésnapja (1773)
- November 18.* – A kárpátaljai magyar és német férfilakosság 1944-es elhurcolásának emléknapja
- November 22.* – A magyar közoktatás napja, Ady Endre születésnapja (1877)
- November 26.* – Babits Mihály születésnapja (1883)

DECEMBER

- December 1.* – A magyar rádiózás napja, Vörösmarty Mihály születésnapja (1800)
 - December 3.* – A foglaltékos emberek nemzetközi napja
 - December 6.* – Szent Miklós, „Mikulás” napja
 - December 10.* – Az emberi jogok napja
 - December 15.* – Bolyai János születésnapja (1802)
 - December 16.* – Kodály Zoltán születésnapja (1882), Kós Károly születésnapja (1883)
 - December 20.* – Than Károly születésnapja (1834)
 - December 21.* – Téli napforduló, a csillagászati tél kezdete
- *A *jelesnapok.oszk.hu* portál anyagai alapján